

SYMBOLAE EUROPÆAE

POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA

SYMBOLAE EUROPÆAE

STUDIA HUMANISTYCZNE
POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ

nr 9 (1:2016)

KOSZALIN 2016

ISSN 1896-8945

Rada Naukowa

Andrzej Chodubski (Gdańsk), Peter Garbe (Greifswald), Klaus Hammer (Berlin),
Marek Jabłonowski (Warszawa), Jacek Knopek (Toruń), Honorata Korpikiewicz
(Poznań), Zdzisław Kroplewski (Szczecin), Iwona Alechowicz-Skrzypek (Opole),
Wiesław Wysocki (Warszawa), Diana Etco (Kiszyniów), Natalia Danilkina
(Kaliningrad), Przemysław Żukiewicz (Wrocław).

Redaktor naczelny

Bolesław Andrzejewski

Zespół redakcyjny nr 9

Małgorzata Sikora-Gaca

Urszula Kosowska

Zbigniew Danielewicz

Izabela Dixon

Redaktor statystyczny

Urszula Kosowska

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej

Zbigniew Danielewicz

Projekt okładki

Agnieszka Bil

Skład, łamanie

Karolina Ziobro

© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2016

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raclawicka 15-17

Koszalin 2016, wyd. I, ark. wyd. 15,96, format B-5, nakład 100 egz.

Druk

Spis treści

HISTORIA I POLITYKA

PAUL McNAMARA

„A Tragedy of European Concern” – The conflict between Sean Lester, High Commissioner of the League of Nations and Danzig’s Nazi Senate, 1934-1937 7

KAROL OSSOWSKI

Dlaczego na przełomie XIII i XIV wieku doszło do upadku jarmarków szampańskich? 19

ZBIGNIEW POPLAWSKI

Plany polskiej interwencji militarnej w Gdańsku przed wybuchem drugiej wojny światowej 37

BEZPIECZEŃSTWO

MARCIN ADAMCZYK

W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego: historia stosunków chińsko-amerykańskich do 2010 roku 47

PAWEŁ POKRZYWIŃSKI

Brygada Golani – izraelska „brygada numer 1” 61

CATALIN GHITA

Labour as Fear of Gratuity: A Cultural Reading of the Hidden Side of Employment Security 79

UNIA EUROPEJSKA I PRAWO

MARCIN KLEINOWSKI

Potencjalny wpływ nowych rozporządzeń odnoszących się do funduszy strukturalnych na realizację projektów współfinansowanych z EFS 89

TOMASZ HOFFMANN

Rola i zadania nowego instytucjonalizmu w badaniach nad integracją europejską 105

PROBLEMATYKA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA

MARIUSZ SURMA

Funkcjonowanie gospodarki morskiej na terenie regionu koszalińskiego. Zarys problemu 129

KRYSTYNA ŚWIDZIŃSKA

Kwestie ekologiczne a budowa farm wiatrowych 147

MARIUSZ MAZIARZ*Ethical requirements in the light of the constructivist methodology* 161**URSZULA KOSOWSKA***Ewolucja polityki społecznej a jej definicje* 177**FILOZOFIA, IDEE I RELIGIE****NADIA KINDRACHUK***The Ukrainian Greek Catholic Church as a consolidating factor in the struggle for the Ukrainian national-religious rights: 60-70-ies of the XXth century* .. 195**ROBERT KOLASA***Relacje między władzą a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956-1972* 205**ZBIGNIEW DANIELEWICZ***Elusiveness of safety in the Age of Anxiety. Is it worth pursuing?* 225**MARIANNA RESSEL***Wybrane aspekty życia religijnego żydowskiego Krakowa w latach 1900-1939* 235**ARTYKUŁY RECENZYJNE I RECENZJE****WALDEMAR HANDKE***A więc wojna ... Wokół pracy Zygmunta Boradyna „Niemen rzeka niezgody. Polsko-sowiecka wojna partyzancka na Nowogródczyźnie 1943-1944”* 247**PAWEŁ PRZYBYTEK***Analiza filmu Gilda z punktu widzenia teorii feministycznej* 259**BARBARA SZYMCZAK-MACIEJCZYK***Jaka (naprawdę) jest starość? – recenzja książki „Obraz starości w prozie Marii Kuncewiczowej” Ilony Gołębiewskiej* 271

Relacje między władzą a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956-1972

Październik roku 1956 był przełomowy w powojennej historii Polski. Kończył on okres stalinizmu, który związany był z przejęciem władzy przez nowego I sekretarza Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) Władysława Gomułkę. Wydarzenie to w relacjach Państwo-Kościół kończy okres prześladowań i utrudniania działalności duszpasterskiej duchowieństwu przez władzę Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL)². „Odwilż” polityczna, która nastąpiła po 1956 roku dotarła także do Pily, a miejscowe władze odstąpiły od prześladowania Kościoła. Został zapoczątkowany nowy rozdział w stosunkach Państwo-Kościół, który *de facto* nie trwał zbyt długo. Rok później W. Gomułka rozpoczął otwartą walkę z instytucjami wiary. Konfrontacja ta trwała aż do jego politycznego upadku w grudniu 1970 roku.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie relacji pomiędzy władzą partyjno-państwową a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956-1972. Od momentu zakończenia stalinizmu w październiku 1956 roku, gdzie stosunki układały się poprawnie, poprzez otwartą walkę z Kościołem w latach 1957-1970, aż do zaprzestania prześladowań i normalizacji stosunków Państwo-Kościół w okresie gdy partię kierował Edward Gierek. Przybliżone zostały metody walki, którymi władza próbował odsunąć ludność miasta (szczególnie dzieci i młodzież) od uczestnictwa w praktykach religijnych w celu budowy świeckiego społeczeństwa oraz sposoby jakimi władze miasta utrudniały codzienne funkcjonowanie parafii katolickich. Przeanalizowano skuteczność metod działania oraz ich skutki.

Władze miejskie w Pile tworzyły aparat partyjno-państwowy skupiony w Komitecie Miejskim Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KM PZPR) oraz w Miejskiej Radzie Narodowej (MRN) w Pile³.

¹ **dr Rober Kolasa** – Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Oławie.

² J. Żaryn, *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 164-171; *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim, 1944-1990*, Warszawa 2000, s. 145-148.

³ A. Choniawka, *Działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w regionie pilskim 1948-1974*. [w:] „Rocznik Nadnotecki”, 1986-1987, T. XVII/XVIII, s. 66-74.

Kościół katolicki na terenie miasta był reprezentowany przez zakonników ojców kapucynów (Braci Mniejszych) oraz księży salezjanów z Towarzystwa Salezjańskiego, którzy kierowali dwiema pilskimi parafiami (pod wezwaniem św. Antoniego i św. Rodziny). Obie parafie należały do Dekanatu Pilskiego, który wchodził w skład ordynariatu gorzowskiego (a do 1951 roku Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej)⁴.

Sytuacja Kościoła katolickiego w Pile po październiku 1956 roku

Pozytywnym sygnałem dla Kościoła i wiernych było zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 8 grudnia 1956 roku w sprawie nauki religii. Ustalono, że będzie ona nauczana w szkołach państwowych, ponieważ większość rodziców domagała się tego, ale krzyż może wisieć tylko w salach katechetycznych. Działaczom pilskiej Egzekutywy KM PZPR kwestia związana z nauczaniem religii w instytucjach oświatowych nie przypadła do gustu. Chcieli także, aby religia była pierwszą lub ostatnią lekcją w planie, ale nie udało się tego zrealizować z powodu trudności w organizowaniu zajęć szkolnych. Kierownik placówki Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (TPD) proponował, aby jego szkoła była świecka, ale i tego nie udało się zrealizować, ponieważ, jak sam zauważył, nawet dzieci członków KM PZPR uczęszczały na zajęcia z religii. Jedynym członkiem Egzekutywy KM PZPR w Pile, który wystąpił w obronie Kościoła, był Franciszek Zakrzewski, który powiedział, że, choć sam jest ateistą, to mu religia w szkołach nie przeszkadza, ponieważ Jezus Chrystus był dla niego pierwszym socjalistą. Dodał także, że na cztery tysiące dzieci tylko 170 nie bierze udziału w lekcjach religii. Dlatego głośno opowiedział się, aby nie tworzyć szkół bez religii⁵. Innym przykładem na poprawę stosunków władza – Kościół było otrzymanie zezwolenia na otwarcie kaplicy w Szpitalu Miejskim, której wcześniej przedstawiciele Kościoła nie mogli uzyskać. 25 lipca 1957 roku ks. dziekan dr Stanisław Halagiera dokonał erygacji kaplicy w szpitalu. Odpowiedzialny za kaplicę został ks. salezjanin Jan Romanowicz⁶. Z kolei parafia

⁴ G. Wejman, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2009, s. 69-124, 180-203; J. Pietrzykowski, *Obecność Salezjanów Inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1952*, Kutno 1990, s. 22-28, 136-139; S. Jankowiak, *Ziemie Zachodnie i Północne w stosunkach państwo-Kościół w Polsce w latach 1945-1956*, [w:] *Miedzy komunizmem a integracją. Społeczeństwo i kościoły Europy Środkowej*, pod red. K. Kowalczyk, A. Kubaj, R. Wróblewski, Tuchów 2001, s. 88-96.

⁵ Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP), Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KM PZPR) w Pile, Protokół z posiedzenia Egzekutyw KM PZPR w Pile z 14 II 1957 r., sygn. 42.

⁶ Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (ADK-K), Parafia św. Rodziny w Pile, Erygacja kaplicy w Szpitalu Miejskim 25 VII 1957 r., sygn. LP-5.

św. Antoniego otrzymała zgodę od Wydziału Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Poznaniu na stały zarząd i użytkowanie nieruchomości w Pile przy ul. Ludowej 6. W tej nieruchomości mieściła się plebania. Ponieważ znajdowała się ona w kamienicy mieszkalnej, władze kościelne wystosowały 11 grudnia 1957 roku pismo do władz wojewódzkich o zgodę na budowę nowej plebanii⁷.

Konflikt między władzą a Kościołem dotyczący kwestii nieruchomości

Koegzystencja między władzami świeckim a kościelnymi trwała po październiku 1956 tylko rok. Od końca 1957 roku powrócono do dawnej polityki zwalczania przejawów życia religijnego. Pierwszym widocznym sygnałem był brak zgody dla parafii św. Antoniego na budowę plebanii. Pretekstem dla władz wojewódzkich było twierdzenie, iż dokumentacja została sporządzona niezgodnie z prawem. Poza kwestiami z nią związanymi pojawił się problem z przyznaniem materiałów budowlanych na budowę. Następnie naliczono czynsz za użytkowanie pastorówki przy ul. Browarnej 13. Ojciec P. Knap zaprotestował przeciwko takiej polityce i nie zgodził się na płacenie zaległego czynszu, a następnie skierował sprawę do sądu. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Pile wyraziło się dość jasno i stwierdziło, że jeśli siostry zakonne chcą korzystać z pastorówki, muszą płacić czynsz, a wszystkie sprawy związane z tym budynkiem należy kierować do Edwarda Czepnika, kierownika Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkaniowych, któremu ten obiekt podlegał. Proboszcz P. Knap bronił się, twierdząc, że budynek nie jest własnością miasta, ponieważ został przekazany Kościołowi katolickiemu i to duchowni i wierni wyremontowali ten obiekt. Poza tym pastorówka była bardzo potrzebna parafii, ponieważ mieszkaly w niej siostry zakonne, mieściła się tam kaplica i dwa oratoria⁸.

To samo spotkało parafię św. Rodziny. Władze miejskie zażądały płacenia czynszu za korzystanie z plebanii przy ul. Więźniów Politycznych (obecnie al. Piastów). Czynsz naliczało Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Pile, które wyliczyło, że księża salezjanie zalegali miastu na kwotę 1 102 zł i 30 gr. Sytuacja była bardzo trudna i kłopotliwa dla duchownych, ponieważ w tym budynku poza plebanią mieściła się także kancelaria parafialna. Co gorsza, Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (WGKiM) MRN w Pile przyznał możliwość korzystania z plebani tylko przez najbliższe pięć lat. Ponadto Wydział Finansowy MRN w Pile nałożył na duchowieństwo

⁷ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 23 V 1958 r., sygn. LP-4.

⁸ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 23 V 1958 r. Korespondencja z Kurią Gorzowską z 17 X 1959 r., sygn. LP-4.

podatek dochodowy i obrotowy. Na początku 1960 roku władze zablokowały kościelne konta bankowe⁹.

Ojcowie kapucyni nie poddawali się i 5 września 1961 roku wystosowali list do Rady Ministrów, aby władza przekazała im na własność i bezpłatnie była protestancką pastorówkę. Tłumaczyli, że służy ona jako lokal mieszkalny dla pięciu zakonnic i są tam cztery salki katechetyczne.

Władze nie odpowiadały lub odpowiadały odmownie. Komisja Spraw Lokalowych MRN przeprowadziła eksmisję pastorówki. Odpowiedzialnym za te czynności był Zbigniew Siejka-Domański. Eksmisję przeprowadzono 19 lipca 1962 roku. Obiekt przekazano Inspektoratowi Oświaty z przeznaczeniem na przedszkole. Podobna sytuacja miała miejsce w parafii św. Rodziny. W tym samym roku, 7 grudnia, Prezydium MRN poprzez WGKiM zażądały od proboszcza ks. Wincentego Zalewskiego zwrotu plebani przy ul. Więźniów Politycznych 10, którą zamierzano zburzyć. W obu przypadkach powoływano się na dekret z 1959 roku umożliwiający władzy przejmowanie na rzecz skarbu państwa mienia poniemieckiego. Przedstawiciel MRN Zbigniew Ławicki, wraz z robotnikami, zajął ogrody i budynki gospodarcze należące do plebani. Drzewa i krzewy zostały wycięte, a budynki gospodarcze rozebrane. Odcięto także połączenie telefoniczne z plebanią. Władza tłumaczyła, że kosztem ogrodów parafialnych poszerzony zostanie ogródek jordanowski i zbudowana będzie nowa droga. Dodatkowo, w latach 1961-1963, na obie parafie nałożono liczne grzywny finansowe. Salezjanie zapłacili karę w wysokości 800 złotych za zorganizowanie procesji we wsi Motylewo 5 lipca 1961 roku. Znacznie większą karę, w wysokości 2 500 zł, otrzymał ojciec P. Knapa za zgromadzenie wokół obrazu poza terenem kościoła w dniu 14 czerwca 1962. Podobną karę, w wysokości 4 625 zł, nałożono na ks. W. Zalewskiego za przyjęcie obrazu Matki Boskiej w dniu 25 czerwca 1962 roku. W styczniu 1963 roku otrzymał kolejną grzywnę, w wysokości 2 500 złotych, za nieprowadzenie księgi inwentarzu. O księgi spór między władzami świeckim a kościelnymi trwał prawie przez całe lata 60. Za odmowę ich pokazania ks. J. Cybulski w kwietniu 1967 roku został skazany na 60 dni aresztu. Następnie Sąd Powiatowy zamienił mu wyrok na pięć dni aresztu i karę 300 zł grzywny¹⁰.

Salezjanie postanowili oddać władzom miejskim budynek plebani, ale za to żądali zgody na budowę nowego domu parafialnego przy kościele pod wezwa-

⁹ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 1958 roku, Pismo z Prezydium MRN w Pile WGKiM z 13 VII 1960 r., Zażalenie do Kurii Gorzowskiej z 12 II 1960 r., sygn. LP-5.

¹⁰ ADK-K, Parafia św. Rodziny, Pismo do Kurii Biskupiej w Gorzowie Wielkopolskim, Wykaz kar jakie spadły na parafie w latach 1959-1963, Pismo dziekana do Kurii Gorzowskiej z 12 VIII 1967 r., sygn. LP-5.

niem św. Rodziny. W 1964 roku złożono projekt nowej plebani przy ul. Kilińskiego 13. Jednak sprawy nie dało się tak łatwo przeforsować, ponieważ władze miejskie i wojewódzkie cały czas dopatrywały się jakiś nieścisłości w dokumentacji i odmawiały zgody na budowę oraz przydziału materiałów budowlanych. Budowa rozpoczęła się dopiero na przełomie 1969 i 1970 roku, kiedy władze formalnie przekazały Kościołowi działkę budowlaną na wieczne użytkowanie. Stara plebania została zburzona na przełomie 1972/1973 roku. Wyburzenie plebani zostało połączone z rozbiórką kościoła św. Jana Chrzciciela¹¹, która miała miejsce w 1975 roku. Początkowo władze świeckie chciały odbudować kościół na obchody 1000-lecia państwa, jako symbolu polskości miasta. Jednak w wyniku walki z duchowieństwem kościół św. Jana Chrzciciela padł ofiarą tej wojny. Władze miejskie wycofały się z projektu odbudowy. Nie pomogły nawet nalegania kurii biskupiej z Gorzowa Wielkopolskiego, ani zbiórka funduszy wśród wiernych na odbudowę. Sprawę, w imieniu Kościoła, prowadził poseł na Sejm PRL Janusz Makowski z klubu Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (ChSS)¹². Osobiście złożył petycję na ręce Aleksandra Merkera w Urzędzie do Spraw Wyznań, aby rządzący pomogli w odbudowie¹³. Niestety, władze były „głuche” na te sygnały i nie udało się uratować zabytkowego budynku kościoła, który był cennym pomnikiem polskiej historii oraz budowlą o dużym znaczeniu historycznym.

Zwalczanie przejawów życia religijnego i próba budowy świeckiego społeczeństwa

Równolegle do akcji odbierania nieruchomości władze partyjne rozpoczęły działania mające na celu odizolowanie dzieci i młodzieży od wpływów Kościoła, aby móc w pełni je kontrolować i wychowywać zgodnie ze swoimi ideami.

¹¹ Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w świadomości mieszkańców miasta nosi nazwę kościoła pod wezwaniem św. Janów. W dokumentach kościelnych figuruje pod wezwaniem Jana Chrzciciela.

¹² Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne (ChSS) – ugrupowanie społeczno-katolickie skupiające chrześcijan różnych wyznań. Powstało w 1957 roku, założone przez secesjonistów ze Stowarzyszenia „PAX”. Działacze ChSS mieli zagwarantowane miejsca w Sejmie PRL. Była to koncesjonowana opozycja wobec władz państwa. Celem działania ChSS był ogólnie chrześcijański dialog pomiędzy władzami a społeczeństwem. Stowarzyszenie nie reprezentowało hierarchii kościelnej a społeczeństwo. Działo do roku 1989.

¹³ ADK-K, Parafia św. Rodziny, Formularz zdawczo-odbiorczy z 30IX1964, Korespondencja Kurii Gorzowskiej z ks. dziekanem z 30 V 1969 r., Projekt techniczno-roboczy architektów tonyczny na budowę „Domu Parafialnego” w Pile przy ul. Kilińskiego 13, Korespondencja między parafią św. Rodziny a Kurią Biskupią z 30 XI 1970 roku, sygn. LP-5.

Dlatego w 1957 roku powstało na terenie Piły, z inicjatywy Egzekutywy KM PZPR, Towarzystwo Szkół Świeckich¹⁴ (od 1969 nosi nazwę Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej) i „zielone światło” do działalności na terenie miasta otrzymało także Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli¹⁵. Celem tych dwóch organizacji, za którymi kryły się władze PZPR, było lansowanie antyklerykalizmu i laickości państwa. Członkowie tych organizacji odwoływali się do filozofii oświecenia i filozofii marksistowskiej. Celem tych działań był rozwój wolnych od religii i mitologii postaw i przekonań, rozpowszechnianie światopoglądu naukowego, rozszerzenie moralności socjalistycznej w życiu społecznym oraz ugruntowanie socjalistycznej orientacji w życiu jednostki. TSS głosiło wprost, że Kościół to organizacja z hierarchiczną władzą i z zawodowymi funkcjonariuszami, a sama religia to kult, na który składają się obrzędy realizujące magiczne więzi między wyznawcami a światem bóstw. Jako alternatywę dla religijnego światopoglądu propagowali moralność socjalistyczną, sprawiedliwość społeczną, poszanowanie człowieka, pracę jako naczelną wartość, zaangażowanie w życie społeczne oraz odpowiedzialność za życie młodzieży. Dodatkowo propagowali ciągłą pracę nad sobą w celu rozwoju własnej osobowości i poczucia odpowiedzialności za naród i państwo¹⁶. Jak widać, sam pomysł świeckiego państwa i naukowego poglądu na życie był jak najbardziej pozytywny, ale nie chodziło wcale o zwalczanie zabobonów i rozwój nauki. Chciano jedną religię, w tym wypadku chrześcijaństwo, zastąpić „świecką religią”, czyli socjalistyczną ideologią podszytą patriotyczną demagogią.

W grudniu 1958 roku władze wyraziły zgodę na otwarcie w Pile ośrodka dyskusyjnego Stowarzyszenia PAX¹⁷, które miało skupiać tak zwanych postę-

¹⁴ Towarzystwu Szkół Świeckich (TSS) – organizacja społeczna powstała w 1957 roku w Warszawie. Cele było krzewienie świeckiego wychowania. W praktyce władze PRL wykorzystywały TSS do krzewienia idei socjalistycznej pedagogiki wśród dzieci, młodzieży, rodziców i nauczycieli. W 1969 TSS połączyło się ze Stowarzyszeniem Ateistów i Wolnomyślicieli, tworząc Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej. Po transformacji ustrojowej TKKS przekształciło się w Towarzystwo Kultury Świeckiej im. Tadeusza Kotarbińskiego.

¹⁵ Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli (SAiW) – organizacja społeczna założona w 1957 roku w celu aktywnego uczestnictwa w procesie laicyzacji społeczeństwa polskiego, w popularyzowaniu wiedzy o religii, tworzeniu świeckiej etyki, a także w propagowaniu racjonalistycznego i materialistycznego poglądu na świat. Organizacja była wspierana przez władze partyjne PRL do walki z Kościołem. W 1969 roku SAiW zostało połączone z TSS w Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu oddział Piła (APPoP), Komitet Wojewódzki (KW) PZPR w Pile, Informacje dotyczące pracy TKKS, TKKS Zarząd Wojewódzki w Pile, Dorobek i zadania, sygn. 346/401.

¹⁷ Stowarzyszenie „PAX” – organizacja świeckich katolików, która powstała w 1947

powych katolików pragnących włączyć chrześcijan w budowę socjalizmu w Polsce¹⁸. Oczywiście celem władzy było instrumentalne wykorzystanie organizacji PAX, aby z jej pomocą przeciągnąć na swoją stronę, jak najwięcej osób i odizolować ich od wpływów Kościoła.

Do walki z klerykalizmem włączył się także Miejski Ośrodek Propagandy Partyjnej (MOPP), a przy KM PZPR otwarto Wieczorową Szkołę Ateizmu Naukowego (WSAN). W ramach WSAN powstało koło naukowe ateizmu oraz koło filozofii marksistowskiej. W kursach wzięło udział aż 785 osób, które realizowały zagadnienia związane z pracą ideowo-polityczną, walką z wrogią propagandą, kształtowaniem socjalistycznej świadomości i aktywności oraz przeciwdziałanie zagrożeniu ze strony Kościoła. Podobne zajęcia prowadzono w Wieczorowej Szkole Aktywu Partyjnego oraz filii Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu i Leninizmu, która działał na terenie miasta od 1962 roku. W pracę nad lansowaniem antyklerykalnej myśli oraz propagowanie materialistycznego światopoglądu zaangażowali się pracownicy Instytutu Zachodniego z Poznaniu, którzy prowadzili zajęcia w Pile oraz wykładowcy Oficerskiej Szkoły Samochodowej (od 1967 roku Wyższej Oficerskiej Szkoły Samochodowej) w Pile, Szkoły Podoficerskiej MO, oficerowie polityczni Wojska Polskiego, a także członkowie Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli¹⁹.

Usunięcie religii ze szkół na terenie miasta

Kolejnym posunięciem władz było ponowne usunięcie religii ze szkół wraz z symbolami religijnymi (krzyż). Od 1 września 1958 roku władze zakazały nauczania religii w szkołach na terenie miasta. Wydarzenie to spowodowało zatarg z rodzicami uczniów, który przerodził się w masowe protesty. Kierownictwo partii nie przypuszczało jaki rezonans społeczny wywoła ta decyzja. Do masowych protestów doszło na terenie Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. Buczka, Szkoły Podstawowej nr 6 w gromadzie Koszyce i w Szkole Podstawowej nr 7 przy ul. Bohaterów Stalingradu (obecnie al. Wojska Polskiego).

Początkiem zajęć były wydarzenia z 3 lub 6 września w SP nr 1. Rodzice kierowani przez Florentynę Szumną wtargnęli do szkoły, próbując zawiesić

roku. Jej założycielem był Bolesław Piasecki. W organizacji działali ludzie o poglądach katolickich i nacjonalistycznych akceptujących socjalistyczne przemiany w powojennej Polsce, których władze PRL wykorzystywały do walki z Kościołem katolickim. Obecnie Stowarzyszenie „PAX” działa pod nazwą Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana.

¹⁸ APP, KM PZPR w Pile, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 18 XII 1958 r., sygn. 45.

¹⁹ APP, KM PZPR w Pile, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 17 IX 1959 r., sygn. 47. KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Plenum KP PZPR Piła-Trzcianka z 15 II 1968 r., sygn. 9.

krzyż i żądali wprowadzenia nauki religii. Grupa ta liczyła 50 osób. Kierownik szkoły próbował załagodzić cały spór aby nie doszło do niekontrolowanych ekscesów. Po tym incydencie rodzice rozeszli się do domów. Księża stanęli po stronie rodziców, co leżało również w ich interesie. W kościołach podczas mszy o. Tabor i ks. Józef Grzywaczewski apelowali do wiernych, aby poprzez dzieci wymusili na władzach przywrócenie zajęć religii w szkołach.

Kilka dni później rodzice powrócili pod budynek SP nr 1 w liczbie 200 osób i zajęli szkolne boisko, gdzie ponownie domagali się przywrócenia lekcji religii. Wspólnie napisali pisma do Inspektoratu Oświaty, Prezydium MRN, Kuratorium Oświaty oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej. Z władzami rozmawiała delegacja rodziców, wspierana przez księży z parafii św. Rodziny. Podobne zajścia miały miejsce jeszcze w innych szkołach podstawowych. 8 września w SP nr 7 doszło do rozruchów, gdy o godzinie 13.00 do placówki wtargnęła 100 osobowa grupa rodziców. Domagali się przywrócenia zajęć z religii. W tym samym czasie w SP nr 6 na Koszycach 50 osobowa grupa rodziców przybyła z podobnymi żądaniami. W SP nr 3 dyrekcja została zmuszona do rozmowy na temat nauki religii z 25 osobową grupą rodziców. Na spotkania z rodzicami przybyli przedstawiciele Wydziału Oświaty MRN aby uspokoić rodziców i zneutralizować wszelkie protesty. 17 września w SP nr 2 na boisku szkolnym o godzinie 17.00 zebrała się 50 osobowa grupa rodziców, która zbierał podpisy w sprawie przywrócenia nauki religii w szkołach publicznych. 10 dni później grupa 15 kobiet przybyła do gmachu Prezydium MRN i domagała się rozmowy z Kuratorem Oświaty. W skład delegacji protestujących kobiet weszły: Eugenia Juchtowicz, Olga Bołtryk, Pelagia Kula i Irena Nowak. Udało im się spotkać z przewodniczącym PMRN, ponieważ Kurator był nieobecny. Wydarzenia te zaskoczyły i przeraziły władze miejskie. Dlatego obiecano mieszkańcom, że ich żądania zostaną przekazane władzom zwierzchnim²⁰. Oczywiście nikt nie chciał realizować postulatów rodziców, próbowano wyciszyć wszelkie protesty.

Podczas zebrania plenarnego KM PZPR w Pile w dniu 14 stycznia 1959 roku kierownictwo partii opowiedziało się za zwalczaniem religii w szkołach i nieustępowaniu mieszkańcom. Polityce antyklerykalnej sprzeciwił się tylko jeden działacz partyjny, był to Franciszek Zakrzewski. Za swoje kontrowersyjne wypowiedzi został usunięty z Egzekutywy. Był to przykład człowieka o prawdziwie lewicowych poglądach, wolnych od nietolerancji i uprzedzeń. Za swoją szczerość i uczciwość zapłacił degradacją w hierarchii partyjnej. Władza ustaliła, że usunięcie religii ze szkół jest przejawem tolerancji wyznaniowej. Poza

²⁰ APP, KM PZPR w Pile, Informacje Inspektoratu Oświaty dotyczące nauki religii w szkołach podstawowych Piły oraz działalności kleru – 28 I 1960, sygn. 48.

tym gospodarzem szkół jest państwo, a nie Kościół. Postanowiono przyjrzeć się pracownikom szkoły i ustalić jaki jest ich stosunek do religii oraz rejestrować wszelkie incydenty i wyciągać odpowiednie konsekwencje²¹.

W wyniku działań rodziców religia pozostała w siedmiu szkołach podstawowych, jedynie kierownictwo SP nr 8 usunęło religię ze swych murów. Władza nie poddawała się i cały czas dążyła do stworzenia świeckich placówek oświaty. Dlatego zażądały od władz kościelnych, aby w szkołach katechezę prowadziły osoby świeckie. W praktyce nie udało się tego zastosować. Nadal, obok świeckich katechetek (Wanda Mańkowska, Renata Michalis, Iza Lipicka), pracowali księża²².

W 1959 roku Ks. Józef Grzywaczewski został oskarżony o gwałt na dwóch uczennicach: Elżbiecie Zielińskiej i Ewie Kaufka. Gdy informacje o zdarzeniach dotarły do władz, próbowano ten czyn wyolbrzymić i wykorzystać do walki z klerem. Skandal, który wybuch w mieście, zamiast skompromitować Kościół, uderzył we władze. Wiele osób nie uwierzyło w podawane zarzuty, uważając, że była to prowokacja. Sam ksiądz także wszystkiemu zaprzeczał. Podczas procesu, który odbywał się w mieście, wiele starszych kobiet demonstrowało przed sądem w obronie księdza. Dlatego władze kościelne, aby wyciszyć sprawę przeniosły ks. J. Grzywaczewskiego²³.

Religię w szkołach udało się utrzymać do końca roku szkolnego 1960/1961. 15 lipca 1961 roku Sejm PRL uchwalił nową ustawę o systemie oświaty i wychowania, która mówiła wprost, że placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi, wolnymi od nauki religii. Od nowego roku szkolnego zajęcia z religii były prowadzone w salkach katechetycznych i prywatnych mieszkaniach. Jednakże władze nadal interesowały się kto, gdzie i dla kogo prowadził zajęcia katechetyczne. Domagano się od władz kościelnych, aby formalnie rejestrowała punkty katechetyczne. W tym czasie były trzy punkty, w których prowadzono zajęcia z religii. Pierwszy to plebania parafii św. Rodzi-

²¹ APP, KM PZPR w Pile, Protokół z posiedzenia Plenarnego KM PZPR w Pile z 14 I 1959 r., sygn. 13.

²² Zajęcia z religii w szkołach podstawowych prowadzili: SP nr 1 – ks. Popławski i Joanna Gruzińska w liczbie 44 godzin, SP nr 2 – o. Lesław Tabor w liczbie 37 godz., SP nr 3 – Wanda Mańkowska w liczbie 32 godz., SP nr 4 – Renata Michalis w liczbie 33 godz., SP nr 5 – Iza Lipicka (tylko w klasach 1-3 w liczbie 18 godz.), SP nr 6 – Iza Lipicka w liczbie 13 godz., SP nr 7 – ks. Zamiatła w liczbie 39 godz., APP, KM PZPR w Pile, Informacje Inspektoratu Oświaty dotyczące nauki religii w szkołach podstawowych Piły oraz działalności kleru z 28 I 1960 r., sygn. 48.

²³ APP, KM PZPR w Pile, Informacje Inspektoratu Oświaty dotyczące nauki religii w szkołach podstawowych Piły oraz działalności kleru z 28 I 1960 r., sygn. 48.

ny, drugi to budynek dawnej pastorówki oraz prywatny dom w gromadzie Koszyce²⁴.

W czasie zebrania Egzekutywy KP PZPR w Pile-Trzciance, I sekretarz Edward Zimmer powiedział wprost: „na skutek negatywnego stosunku kleru do zarządzeń władz państwowych musimy zastosować bardziej ostrzejsze formy, aby byli oni przekonani, że w praworządnym państwie inaczej być nie może”. To pokazuje jednoznacznie, że choć władza usunęła religię ze szkół, to nadal chce prowadzić wojnę przeciw Kościołowi i utrudniać mu funkcjonowanie. Odebrano budynek pastorówki, aby nie mogły się tam odbywać zajęcia z religii. Próbowano także zająć dom parafialny przy ul. Więźniów Politycznych. Władze partyjne domagały się od liderów organizacji młodzieżowych (ZMS i ZHP), aby robiły jak najwięcej w celu odciążenia dzieci i młodzieży od Kościoła²⁵.

Władza miała również problem szerszej natury, ponieważ jej antyklerykalne posunięcia budziły niezadowolenie wśród znacznej liczby mieszkańców miasta, a usunięcie religii ze szkół tylko go pogłębiło. Ponadto pojawił się protest uczniów Zespołu Szkół Zawodowych, którzy domagali się przywrócenia katechezy w swoje szkole. Rodzice dużej części młodzieży byli oburzeni brakiem religii w szkołach i bardzo poważnie odnosili się do nauki religii na plebanii. Przy kościele pod wezwaniem św. Rodziny odbywały się regularnie wywiadówki, które wywoływały „wściekłość” w kierownictwie partii. Doszło nawet do pobicia uczniów niechodzących na religię przez swoich kolegów. Często dzieci lub młodzież, która nie brała udziału w praktykach religijnych była wykluczana z życia towarzyskiego przez swoich rówieśników²⁶. W ten sposób tworzyła się niezdrowa atmosfera wśród najmłodszych mieszkańców.

Władza była konsekwentna w polityce antykościelnej, dlatego uchwaliła: zakaz pielgrzymek, skrócenie tras procesji, likwidację kaplicy w Szpitalu Miejskim, usunięcie krzyży z urzędów i instytucji państwowych, a także dalsze działania na rzecz przejmowania mienia niemieckiego, które było w rękach Kościoła (domy parafialne i inne nieruchomości)²⁷.

Celem i narzędziem w walce z Kościołem miała być także szkoła poprzez działania nauczycieli. Tu władza natrafiła na duży problem, ponieważ jak wyni-

²⁴ APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 20 X 1961 r., sygn. 52.

²⁵ APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 20 X 1961 r., sygn. 52. Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 30 XII 1962 r., sygn. 56.

²⁶ APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 30 XII 1962 r., sygn. 56.

²⁷ APP, KM PZPR w Pile, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 30 XII 1962, sygn. 56.

kało z ankiet, aż 55% pedagogów uważało się za praktykujących katolików, 21,2% za rzadko lub niepraktykujących katolików, 1,5% za niezdecydowanych, a tylko 15,6% określało się jako osoby niewierzące. Na 278 nauczycieli pracujących w Pile w 1962 roku tylko 48 należało do PZPR. Pocieszające dla władzy było to, że za religią w szkołach deklarowało się 8,8% nauczycieli, a aż 88% było za jej usunięciem. Trudno ocenić prawdziwość tych danych. Na ile odpowiedzi ankietowanych nauczycieli były prawdziwe, a na ile wynikały ze strachu przed represjami ze strony władz. Zemsta rządzących nie była czymś odległym, ponieważ środowisko oświaty знаło kilka przykładów osób represjonowanych za prokościelne postawy. Przykładem może tu być przypadek J. Wojtyńskiego, który był ukarany dyscyplinarnie za wyrażenie zgody na modlitwę na terenie szkoły nr 2, czy przeniesienie dyscyplinarne ze szkoły nr 6 do szkoły nr 3 pani Lucyny Kozłowskiej za przychyłność wobec Kościoła²⁸.

Tego typu działania władza prowadziła do końca rządów Władysława Gomułki. Po grudniu 1970 roku, kiedy stery władzy przejął Edward Gierek, nastąpiła normalizacja. Poza utrudnianiem działalności duszpasterskiej księżom, walka nie przyniosła żadnych sukcesów władzy. Działania te tylko zbliżyły ludzi do Kościoła. Nie udało się odciągnąć ludzi dojrzałych ani dzieci od uczestnictwa w praktykach religijnych i zbudować świeckiego społeczeństwa.

Dowodem na to było olbrzymie zaangażowanie mieszkańców w życie religijne miasta. Większość ludzi zawierała śluby kościelne, chrzcila dzieci, posyłała je na lekcje religii w szkole i poza nią, przystępowała do pierwszej komunii i bierzmowania, brała udział w naukach przedmałżeńskich oraz procesjach kościelnych. Choć władza agitowała za świeckością życia publicznego oraz próbowała zniechęcić ludzi do chodzenia na msze, nie odniosła żadnych sukcesów. Poza tym wielu działaczy PZPR okazało się hipokrytami, ponieważ sami uczestniczyli w tradycyjnych obrzędach kościelnych. Chodzili do kościoła na msze, chrzcili dzieci, zawierali śluby kościelne, a w przypadku śmierci któregoś z członków rodzin wzywali księdza. Ten dualizm postaw, jaki prezentowało wielu działaczy PZPR, osłabiał politykę antyklerykalną. Władze próbowały dbać o „czystość ideologiczną” w swoich szeregach i pokazowo karały swoich członków, którzy wyłamywali się z polityki antykościelnej. Jednym z ukaranych był Stefan Kowalski, przewodniczący Zarządu Miejskiego ZMS w Pile, który zawarł ślub kościelny. Za ten czyn został usunięty z KP PZPR w Pile-Trzciance²⁹.

²⁸ APP, KM PZPR w Pile, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 23 VIII 1962, sygn. 55.

²⁹ APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Plenum KP PZPR Piła-Trzcianka z 6 IX 1966 r., sygn. 7.

Mieszkańcy Piły, należący w latach 1957-1972 do parafii św. Antoniego czynnie i jawnie praktykowali swoje przekonania religijne w sposób masowy co ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Działalność duszpasterska parafii św. Antoniego w latach 1957-1972

LATA	CHRTZY	I KOMUNIE	BIERZMOWANIA	ŚLUBY
1957	361	261	-	100
1958	372	230	-	81
1959	-	-	-	-
1960	274	231	-	78
1961	-	-	-	-
1962	-	-	-	-
1963	-	-	-	-
1964	-	-	-	-
1965	-	-	-	-
1966	220	341	-	81
1967	253	298	-	80
1968	242	274	-	100
1969	231	270	-	100
1970	230	212	-	99
1971	237	207	-	115
1972	265	201	-	104

Źródło: ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, Kwestionariusze za lata 1957, 1958, 1960, sygn. LP-4. Sprawozdania duszpasterskie z lat: 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, sygn. LP-12.

Podobnie sytuacja wyglądała w parafii pod wezwaniem św. Rodziny co ukazuje tabela nr 2.

Tabela 2. Działalność duszpasterska parafii św. Rodziny w latach 1957-1972

LATA	CHRTZY	I KOMUNIE	BIERZMOWANIA	ŚLUBY
1957	660	480	-	146
1958	550	740	1555	87
1959	-	-	-	-
1960	398	598	-	124
1961	-	-	-	-
1962	-	-	-	-
1963	-	-	-	-
1964	-	-	-	-
1965	-	-	-	-
1966	406	612	591	135
1967	413	584	975	147
1968	448	483	-	189
1969	481	493	-	140
1970	477	551	579	218
1971	600	528	451	213
1972	625	538	-	247

Źródło: ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, Kwestionariusz za lata 1957, 1958, 1960. Sprawozdania duszpasterskie z lat 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, sygn. LP-5.

Tak samo oficjalnie w latach 1957-1972 mieszkańcy brali udział we wszystkich głównych świętach i uroczystościach kościelnych na terenie miasta. Przykładem mogą tu być rekolekcje, które odbyły się między 19 a 27 marca 1960 roku, które zorganizowali ojcowie kapucyni. Rekolekcje prowadzili ojcowie Gustaw Tysiak i Marcin Hulek. Uroczystości zostały podzielone na trzy części, po cztery dni każda. Pierwsza część dotyczyła chłopców, druga dziewcząt, a trzecia matek. W tym samym roku, w październiku, kapucyni zorganizowali trzy dniowe uroczystości (27-29 października) ku czci Chrystusa Króla, w których wzięło udział około 400 młodych ludzi. W listopadzie odbyło się Triduum dla dzieci i młodzieży, podczas którego przybliżono sylwetki świętego Stanisława Kostki i Dominika Savio. Wzięło w nich udział 1 500 dzieci. Podobnie było w czasie uroczystości związanych z millenium chrztu Polski³⁰. Kościoły były pełne ludzi, na wszystkich mszach świętych, choć władza organizowała alternatywne świeckie imprezy, aby odciągnąć ludzi od Kościoła. Tak wielka frekwencja była czymś normalnym i władze w żaden sposób nie potrafiły odizolować mieszkańców od uczestnictwa w tych uroczystościach. W 1970 roku księża salezjanie zorganizowali w mieście „Tydzień Miłosierdzia” oraz akcje pod hasłem „Ratujmy Dzieci”. We mszy dla dzieci i młodzieży, które odbywały się dwa razy dziennie o godzinie 17 i 18 oraz nabożeństwie różańcowym o godzinie 19.00, uczestniczyło do 1 900 osób. Podczas mszy odbywała się zbiórka darów i pieniędzy dla potrzebujących. W ten sposób udało się zebrać 52 paczki i 3 126 złotych, które przekazano ubogim³¹. To kolejny przykład zaangażowanie osób w życie religijne, który pokazuje jak społeczeństwo było odporne (głuche) na propagandę antykościelną. Podobnie oczywiste i naturalne stało się to, że ludzie brali udział w kursach przedmażeńskich, rekolekcjach adwentowych (Dni Maryjne), roratach dla dzieci i młodzieży szkolnej, tygodniach nabożeństw, adwencie dzieci chorych i jasełkach przy żłobie³². Wszystkie powyższe uroczystości odbywały się cyklicznie co roku i gromadziły rzesze uczestników.

W walce o budowę świeckiego społeczeństwa władza poniosła w kraju i na terenie Piły całkowitą klęskę. Znikomy był procent ludzi, którzy odwrócili się w tamtym okresie od Kościoła. Tradycja katolicka zwyciężyła z nowymi, narzucanymi wzorcami wychowania.

³⁰ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, Sprawozdanie z rekolekcji, Sprawozdanie duszpasterskie za czwarty kwartał 1960, sygn. LP-4. APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Plenarnego KP PZPR Piła-Trzcianka z 27 VI 1966, sygn. 7.

³¹ Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Pilskiej (ASIP) w Pile, Parafia św. Rodziny w Pile, Sprawozdanie z Tygodnia Miłosierdzia z 1970 roku, bez sygnatury.

³² ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, Sprawozdanie duszpasterskie, sygn. LP-4.

Normalizacja stosunków Państwo-Kościół

Upadek Władysława Gomułki doprowadził do przejęcia władzy przez nowego I sekretarza Edwarda Gierka. W ten sposób rozpoczął się nowy rozdział w historii relacji Państwo-Kościół. Nowym władzom zależało teraz nie na konfrontacji, ale na normalizacji stosunków. Ten nowy kurs wpłynął także na życie mieszkańców miasta. Bardzo ważnym czynnikiem w poprawie stosunków było uznanie w 1970 roku polskich granic państwowych przez Republikę Federalną Niemiec³³. Był to niewątpliwie wielki sukces polskiej powojennej dyplomacji i osobisty sukces W. Gomułki. Jego osoba może budzić wiele kontrowersji, ale uzyskanie gwarancji polskiej granicy zachodniej, potwierdzonej przez kanclerza Niemieckiej Republiki Federalnej Willi Brandta, było wielkim osiągnięciem i leżało w interesie Polski i Polaków. Dla Polaków nie miało znaczenia, jaki był charakter rządu, który tego dokonał, chociaż warto podkreślić, że było to ogromnym politycznym (narodowym i państwowym) sukcesem władz PRL. Wydarzenie to kończyło z poczuciem tymczasowości i dawało pewność i poczucie stabilności mieszkańcom Ziemi Zachodnich, w tym i Piły. Z punktu widzenia interesu narodowego, w tej konkretnej sytuacji, władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zachowały się lepiej niż Episkopat. Ponieważ walczyły o utrzymanie przy Polsce ziem zachodnich, a tymczasem Kościół – wierny Watykanowi – nie potrafił przejść do polityki faktów dokonanych i zająć parafii na ponemieckich ziemiach, utrzymując tymczasowy zarząd. Analizując fakt, że Biuro Polityczne KC PZPR zależne było od władz w Moskwie, a Episkopat od dyktatu papieskiego z Watykanu, to władza, określana jako komunistyczna, wykazała się większym zaangażowaniem w działania na rzecz polskich gwarancji narodowych.

Po formalnym ratyfikowaniu, 15 maja 1972 roku, przez Bundestag³⁴ układu między PRL a RFN, z grudnia 1970 roku o uznaniu polskich granic, Watykan wydał 28 czerwca 1972 roku decyzję o regulacji organizacji kościelnej na polskich ziemiach północnych i zachodnich. Papież Paweł VI³⁵, bullą *Episcoporum*

³³ G. Wojman, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, s. 111-112.

³⁴ Bundestag (Izba Związku) – jedna z dwóch izb parlamentu RFN. Drugą izbą jest Bundesrat – Rada Związkowa. W Bundestagu zasiada ogólnopństwowa reprezentacja wybierana w wyborach powszechnych na terenie całej republik federalnej.

³⁵ Paweł VI – (Giovanni Battista Montini) urodzony 26 września 1897, a zmarł 6 sierpnia 1978 roku w Castel Gandolfo. Po ukończeniu nauki w seminarium w Brescii, kontynuował naukę w Kolegium Lombardzkim w Rzymie, Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, Uniwersytecie Rzymski oraz Kościelnej Akademii Szlacheckiej. Studiował tam filozofie, prawo kanoniczne, literaturoznawstwo, a także dyplomacie. Po zakończeniu edukacji piastował urząd arcybiskupa Mediolanu (1954-1963), a następnie urząd

Poloniae coitus, powołał nowe diecezje. Jedną z nich była diecezja gorzowska, i w niej znalazła się Piła³⁶.

Od zakończenia II wojny światowej niemiecki Kościół rzymsko-katolicki przeniósł siedzibę Wolnej Prałatury Pilskiej do Stellenhofen koło Augsburga. Na jej czele stał wikariusz kapitularny Wilhelm Volkmann wraz z czterema członkami konsystorium. Decyzja Watykanu spotkała się z protestem przebywającego na wygnaniu biskupa Heinricha Marii Jansena³⁷, ale był to tylko głos rozpacz, który nie mógł niczego zmienić. Dalsza działalność Wolnej Prałatury Pilskiej była już bezcelowa i dlatego została zlikwidowana. W momencie ustanowienia stałej administracji księdzem dziekanem Dekanatu pilskiego był ks. Jan Cybulski. Parafią pod wezwaniem św. Rodziny kierował ks. proboszcz Zdzisław Weder, a w kościele pod wezwaniem św. Antoniego proboszczem był o. Łukasz Sokołowski³⁸.

Jeszcze zanim powstała stała administracja kościelna w Pile, doszło do poprawy stosunków z władzą. Przykładem tego było przywrócenie własności Kościołowi katolickiemu. W ręce Kościoła powróciła nieruchomość (pełniąca funkcję domu zakonnego dla Sióstr Służebnic) z ogrodem przy ul. Browarnej, kościół filialny (zwany kościołem szkolnym) przy ul. Browarnej, cmentarz przy ul. Mireckiego oraz szereg gruntów wokół Piły wraz z kościołem filialnym w gromadzie Motylewo. Za utracony ogród, dom parafialny oraz ruiny kościoła św. Jana Chrzyciela, Kościół otrzymał ziemie oraz zgodę władz na budowę nowego kościoła parafialnego na osiedlu Górne. Władzę w miejsce ruin kościoła postanowiły wybudować nowoczesny hotel³⁹.

W celu formalnego uregulowania spraw własności władze świeckie wezwały ojca Łukasza Sokołowskiego z parafii św. Antoniego i ks. Jana Cybulskiego z parafii św. Rodziny, do siedziby Wydziału do Spraw Wyznań w Poznaniu, gdzie duchowni otrzymali dokumenty potwierdzające przekazanie nieruchomości przez WRN parafiom katolickim. Urzędnicy i funkcjonariusze partyjni przekazując nieruchomości powoływali się na ustawę z dnia 23 czerwca 1971 roku regulującą kwestie własności kościelnych⁴⁰.

papieski – przywódca państwa Watykan (1963-1978).

³⁶ G. Wejman, op. cit., s. 120; J. Żaryn, op.cit., s. 297-301.

³⁷ K. Czerwiński, *Likwidacja Prałatury Pilskiej*, „Ziemia Nadnotecka” 1972, R XII, nr 8 (137), s. 2.

³⁸ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1972, sygn. LP-5. Parafia św. Antoniego w Pile, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1972, sygn. LP-12.

³⁹ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, Pismo o przywrócenie własności z 3 III 1971 r., sygn. LP-12.

⁴⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oddział Poznań (AIPNoP), Urząd Woje-

Podsumowanie

W ten sposób zakończył się czas walki władz z Kościołem i rozpoczął się okres koegzystencji między instytucjami świeckimi i religijnymi. Władzy zależało, aby Kościół katolicki utworzył stałą administrację w celu utrwalenia polskości ziem zachodnich, w tym także Piły, co było korzystne dla władz i mieszkańców miasta. Zakończył się również kolejny okres walki między Kościołem a Państwem o wpływy w społeczeństwie. W wyniku tej konfrontacji władze ponosiły więcej strat niż korzyści. Nie udało im się zbudować świeckiego społeczeństwa wolnego od wpływów katolicyzmu. Ideologia socjalistyczna nie zastąpiła religii. Skutek był odwrotny od zamierzonego. Ludność zbliżyła się do Kościoła, a funkcjonariusze aparatu partyjnego i służb mundurowych potajemnie i jawnie chrzcili swoje dzieci oraz zawierali kościelne związki małżeńskie, co ukazuje, z jaką niekonsekwencją prowadzono walkę o „rząd dusz”. Usunięcie religii ze szkół doprowadziło do tego, że dzieci i młodzież chętniej uczęszczały na katechezę, które odbywały się przy parafiach poza kontrolą władzy. Kościół katolicki cieszył się autorytetem większości mieszkańców Piły, a walka z nim kompromitowała władze w oczach społeczeństwa. Normalizacja stosunków i uregulowanie kwestii dotyczących spraw majątkowych zakończyło kolejny rozdział w relacjach Państwo-Kościół. Największą tragedią wynikającą z tego konfliktu dla mieszkańców miasta była utrata pomnika polskości, jakim był kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela.

The Relationship Between the Authorities and the Catholic Church in Pila in the Years 1956-1972

Streszczenie

W artykule „Relacje między władzą a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956-1972” autor ukazuje stosunki panujące między władzami partyjno-państwowymi a hierarchią kościelną – od październikowego przełomu, w wyniku którego do władzy doszedł Władysław Gomułka i zakończyła się epoka stalinizmu. Co doprowadziło do odprężenie

Abstract

In the article „The Relationship Between the Authorities and the Catholic Church in Pila in the Years 1956-1972” the author reveals the prevailing relations between the party-state authorities and the church hierarchy. Since the turn of October which resulted with Władysław Gomułka coming into power, the era of Stalinism came to an end. It led to easing

wódzki (UW) w Pile, Wydział do Spraw Wyznań, Pismo PWRN i RN w Poznaniu, Wydział do Spraw Wyznań z 3 XII 1971 r., sygn. 65/41/CD/1; UW w Pile, WdSW, Wezwanie z 1 XII 1971 dla ks. J. Cybulskiego do WdSW w związku z przekazaniem nieruchomości, sygn. 65/39/CD/1.

w stosunkach państwo-Kościół czego symbolem był powrót religii do szkół. Przemiany te także dotarły do grodu Staszica.

Następnie zostało ukazane odejście od liberalnej polityki wobec Kościoła, co miało także swój oddźwięk w Pile. Doprowadzono do usunięcia religii ze szkół, odbierania kościelnych nieruchomości, czy nakładania absurdalnych podatków i kar finansowych za nielegalne, zdaniem władz, procesje i inne publiczne praktyki religijne. Rozpoczęto ateizację społeczeństwa poprzez prowadzenie różnego rodzaju kursów i szkoleń związanych z materialistyczną wizją świata.

Polityka ta była prowadzona do samego końca rządów W. Gomułki i nie przyniosła zamierzonych rezultatów, ponieważ większość mieszkańców Pily, a także członków Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej uczestniczyła w praktykach religijnych.

Artykuł kończy wydarzenia roku 1972, kiedy to na Ziemiach Zachodnich i Północnych powstała stała administracja kościelna, a pilski dekanat stał się częścią Diecezji Gorzowskiej. Związane było to także z normalizacją stosunków państwo-Kościół, co zaowocowało przekazaniem przez Wydział do Spraw Wyznań Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu dokumentów potwierdzających posiadane nieruchomości obu katolickich parafii w Pile.

the relations between the state and the Church which the return of religion to schools became the symbol of. These changes also reached the town of Pila.

Then moving away from liberal policy of the Church which also echoed in Pila has been shown. Religion was removed from schools, church property was taken away and absurd taxes and financial penalties were given for illegal, according to the authorities, processions and other public religious practices.

Atheisation of society was introduced by organizing various types of courses and trainings related to the materialistic view of the world.

This policy was pursued to the end of the rule of W. Gomułka and did not produce the intended results, as most residents of Pila, as well as members of the Polish United Workers' Party had participated in religious practices.

The article ends with the events in 1972 when on the Western and Northern Territories a permanent church administration was established and deanery of Pila became part of the Diocese of Gorzow. This was related to the normalization of relations between the state and the Church, which resulted in the transfer of formal documents confirming ownership of properties of both Catholic parishes in Pila made by the Department for Religious Affairs of the Provincial Council in Poznań.

Słowa kluczowe

Polityka, kościół, partia, ateizm

Keywords

Policy, church, party, atheism

Bibliografia**Źródła archiwalne:**

Archiwum Państwowe w Poznaniu oddział w Pile

Zespół akt:

Miejska Rada Narodowa w Pile

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Pile

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Zespoły akt:

Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Pile 1948-1965

Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Piła-Trzcianka 1965-1975

Zarząd Miejski Związku Młodzieży Socjalistycznej w Pile 1957-1975

Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Pilskiej w Pile

Zespół akt:

Parafia św. Rodziny w Pile

Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie

Zespoły akt:

Parafia św. Antoniego w Pile

Parafia św. Rodziny w Pile

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oddział Poznań

Wydział do Spraw Wyznań

Źródła drukowane

Czasopismo

„Ziemia Nadnotecka”

Czerwiński K., *Likwidacja Prałatury Pilskiej*, „Ziemia Nadnotecka” 1972, R XII, nr 8 (137).

Opracowania i artykuły:

Choniawka A., *Działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w regionie pilskim 1948-1974*. [w:] „Rocznik Nadnotecki”, 1986-1987, T. XVII/XVIII.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim, 1944-1990*, Warszawa 2000.

Jankowiak S., *Ziemie Zachodnie i Północne w stosunkach państwo-Kościół w Polsce w latach 1945-1956*, [w:] *Między komunizmem a integracją. Społeczeństwo i kościoły Europy Środkowej*, pod red. K. Kowalczyk, A. Kubaj, R. Wróblewski, Tuchów 2001.

Pietrzykowski J., *Obecność Salezjanów Inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1952*, Kutno 1990.

Wejman G., *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.